NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2025-5]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

Mamarajabov Botir Baxodir o'g'li
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi, (PhD)

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK TARJIMONLARINI KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI

Annotatsiya: *Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish tashkiliy va metodik asoslari yoritilgan. Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish istiqbolli yo'nalishlari tahlili amalga oshirilgan.*

Kalit so'zlar: *Akmeologik yondashuv, bo'lajak tarjimonlar, istiqbolli yo'nalishlari, kasbiy kompetentlik, integral sifat, kasbiy muhim xislatlari, kompetentlik, kompetensiya, kasbiy kompetentlik, bilim, malaka, ko'nikmalar, qobiliyatlar, tashkiliy asoslar, metodik asoslar.*

Мамараджабов Ботир Баходир угли
Независимый исследователь Ташкентского государственного
педагогического университета имени Низами, (PhD)

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ НА ОСНОВЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация: *В статье раскрываются организационные и методические основы развития профессиональных компетенций будущих переводчиков на основе акмеологического подхода. Проведен анализ перспективных направлений развития профессиональных компетенций будущих переводчиков с применением акмеологического подхода.*

Ключевые слова: *акмеологический подход, будущие переводчики, перспективные направления, профессиональная компетентность, интегральное качество, профессионально важные качества, компетентность, компетенция, профессиональная компетентность, знания, умения, навыки, способности, организационные основы, методические основы.*

Mamarajabov Botir Bakhodir o'g'li
Independent Researcher, Tashkent State Pedagogical University
named after Nizami, (PhD)

PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR DEVELOPING FUTURE TRANSLATORS' PROFESSIONAL COMPETENCIES BASED ON THE AKMEOLOGICAL APPROACH

Abstract: *This article highlights the organizational and methodological foundations for developing the professional competencies of future translators based on the akmeological approach. It also analyzes the prospective directions for enhancing the professional competencies of future translators through the lens of the akmeological approach.*

Keywords: *akmeological approach, future translators, prospective directions, professional competence, integral quality, professionally significant traits, competence, competency, knowledge, skills, abilities, organizational foundations, methodological foundations.*

Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimi o'qitish jarayonini samarali tashkil etish, o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish yuzasidan o'qituvchilarning metodik ta'minotini zamon talabi va o'qituvchining ehtiyojlari ijtimoiy-kasbiy ehtiyojlar asosida takomillashtirish; o'quv jarayoniga mo'ljallangan, integrallashgan axborot-ta'lim resurslariga ega zamonaviy portalni yaratish; axborotlashtirish jarayonini samarali rivojlanishini ta'minlash uchun axborot infratuzilmasini mukammal shakllantirish; uzluksiz kasbiy rivojlanishning eng keng tarqalgan usullaridan biri – o'qituvchilarning umumiy muammolarini birgalikda hal qilish va o'z kompetensiyalarini oshirishga qaratilgan kasbiy uyushmalarni shakllantirish; elektron axborot ta'lim muhiti asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish sifatini

baholash, elektron monitoringini olib borish kabi dolzarb vazifalar amalga oshrishni ko‘zda tutadi.Akmeolog olimlar O.S. Anisimov, E.N. Bogdanov, A.A. Bodalev, A.S. Guseva, A.A. Derkach, V.G. Zazikin o‘z tadqiqotlarida akmeologik yondashuv asosida bo‘lajak tarjimonlarini kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlarini ko‘rib chiqish bilan faol shug‘ullanishmoqda[4.-54.b.]. Pedagogika kontekstida shaxsiy-kasbiy rivojlanishning yaxlitligi va uzluksizligi, kasbiy o‘zini o‘zi belgilash muammolari O.I. Donina, S.V. Koshchin, T.S. Komarova, T.V. Kudryavseva, N.I. Kalakov, T.I. Rudneva, N.B. Shmeleva, I.S. Yakimanskaya, L.Ya. Yasyukova tomonidan tadqiq qilinmoqda[3.-23.b.]. Akmeologiyada insonning professionallik cho‘qqilariga ko‘tarilish sharoitlari va omillari B.G. Ananev, A.A. Bodalev, A.A. Derkach, N.V. Kuzmina, A.K. Markova, I.N. Semanov, Yu.V. Sinyagin, E.A. Yablokova tomonidan o‘rganilmoqda, kadrlarning professionalligi va kompetentligi o‘zaro bog‘liqligi jihatlari aniqlanmoqda[5.-98.b.] .

G. Moskowitz, R.L. Oxford, R.C. Scarcella, E.W. Stevick, E. Tarone, J.W. Hunt KABI Mutaxassisning kasbiy kompetentligi masalalari va boshqalar kabi zamonaviy xorijiy olimlarning e’tiborini tortadi [2. -218.b.].AQSh, Angliya, Germaniya, Fransiyadagi bu muammoning tahlili shuni ko‘rsatadiki, hozirgi zamon xodimga talablarda e’tibor uning malaka va ma’lumotining rasmiy omillaridan uning shaxsiy fazilatlarining ijtimoiy qadriyatiga o‘tib bormoqda.Shunday qilib ayon bo‘ladiki, olimlar kasbiy kompetentlikni ko‘rib chiqishda o‘zaro muhim deb aniq bilim va ko‘nikmalar hamda psixologik fazilatlarga ega bo‘lishni ham hisoblashmoqda. Biz *kasbiy kompetentlikni* mutaxassisning kasbiy faoliyatni amalga oshirishda mustaqil va mas’uliyatli harakat qilish imkonini beruvchi tegishli bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallashi deb hisoblaymiz. Bunda biz nafaqat kognitiv (bilim), operatsional-texnologik faoliyat, balki aloqa o‘rnatish, namunaviy kasbiy vazifalarni hal etish, his-tuyg‘ularni nazorat qilish qobiliyatini o‘z ichiga olgan axloqiy, ijtimoiy va xulq-atvor sohalarini tashkil etuvchi bilim, malaka va ko‘nikmalarni qaraymiz. Biz akmeologiya g‘oyalaridan foydalanib, yangi bilimlarni mustaqil olishga, ilg‘or shaxsiy va kasbiy rivojlanishga yo‘naltirilgan malakalarni ham qo‘shamiz.

O‘tkazilgan tadqiqotda biz kasbiy kompetentlikni tarjimonning kasbiy faoliyati kontekstida ko‘rib chiqdik. Adabiyotlarning retrospektiv tahlili [3. -192.b.] bizga tarjimaning mavjud ta’riflarini ajratib ko‘rsatishga imkon berdi.

Turli konsepsiyalarda ko‘rib chiqilayotgan tushuncha «mazmunning o‘zgarmas rejasi saqlangan holda bir tildagi nutqiy asarni boshqa tildagi nutqiy asarga aylantirish jarayoni» sifatida - L.S. Barxudarovda [1. -24.b.], ijtimoiy maqsadi bilvosita qilingan ikki tilli kommunikatsiyani oddiy bir tilli kommunikatsiyaga maksimal darajada yaqinlashtirishdan iborat til vositachiligining bir turi sifatida – L.K. Latishevda, translyatni yaratish, ya’ni tarjima qilinayotgan til vositasida originalning to‘liq mazmunini uzatish jarayoni sifatida G.M. Strelkovskiyda [7. -32.b] ochib beriladi.I.A. Zimnyaya va V.I. Yermolovich tarjimani «qabul qilinayotgan fikrni tushunishning (shakllantirish va ifodalashning) uzluksiz jarayoni» deb belgilaydi. Mualliflarning fikriga ko‘ra, tarjimani amalga oshirishda avval xabarning ma’nosini tushunish, keyin boshqa tilda gapni shakllantirish va ifodalash uchun uni maqsadga «aylantirish» kerak [8. -53.b.].

«Tarjima» tushunchasi bo‘yicha taklif qilingan nuqtai nazarlar bu jarayonni tillararo transformatsiya turi sifatida ko‘radi. Biroq, B.A. Benediktov, E.M. Dobruskin, L.A. Kapanadze, D. Robinson, I.P. Smirnov, A.F. Shiryayev tadqiqotchilar tarjimani faoliyat turi sifatida ko‘rishadi.Masalan, B.A. Benediktov tarjimani «alohida ikki tilli faoliyat», A.F. Shiryayev esa «nutqiy fikrlash faoliyati» deb ta’riflaydi [4. -34 .b].D. Robinson tarjima jarayonini semantik maydonlarni, sintaktik tuzilmalarni, o‘quvchi yoki tinglovchining madaniy farqlarini, munosabatining sotsiologik va psixologik jihatlarini tez ko‘p darajali tahlil qilishni talab qiladigan intellektual faoliyatning murakkab turi sifatida ko‘rib chiqadi. «Tarjimada doimo ijod, yangilik mavjud, hatto eng rasmiylashtirilgan matnlar (ob-havo prognozi) tarjimonlari ham doimiy ravishda yangi holatlarga duch kelishadi va kutilmagan muammolarni hal qilishga majbur bo‘lishadi» [3. -17.b.].G.K. Strelkovskiyning fikriga qo‘shilib, biz tarjima tushunchasini til tahlilining barcha uchta darajasi asosida shakllantirish zarur deb hisoblaymiz:

- *sintaktik daraja,* ya’ni tilning faqat elementlari va ularning o‘zaro munosabatlari hisobga olinadi;
- *semantik daraja,* ya’ni yuqorida ta’kidlab o‘tilgan munosabatlardan tashqari tahlil qilishda nutqiy asarlarning voqelik holatlariga munosabati ham hisobga olinadi;
- *pragmatik daraja,* ya’ni bundan tashqari til elementlari va kommunikatsiya ishtirokchilari o‘rtasida paydo bo‘ladigan maqsad va funksiyalar tizimlari hisobga olinganda yuzaga keladigan munosabatlar hisobga olinadi .

Ta’riflarning xilma-xilligini umumlashtirib, tarjimani faqat tilni qayta kodlash jarayoni deb hisoblash mumkin emas degan xulosaga kelamiz. Tarjima bu doimiy ravishda o‘zgarib turadigan matnli, ijtimoiy va madaniy sharoitlarda bir tilli muloqotga imkon qadar yaqin bo‘lgan ikki tilli muloqotga bo‘lgan umumiy ehtiyojni qondiradigan inson faoliyatining alohida turidir.Biz tanlagan faoliyat turining o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, tarjimon o‘z ishi davomida bajaradigan funksiyalarni alohida ajratish zarur, deb hisoblaymiz. Kelgusida ular bizga bo‘lajak tarjimonning kasbiy kompetentligi tushunchasini ko‘rib chiqishga

yordam beradi.Qator adabiy manbalarni tahlil qilib, biz tarjimonning quyidagi funksiyalarini ajratdik: kognitiv-axborot, tashkiliy, loyihalash, vositachilik, gnostik, kreativ.Bu funksiyalarni amalga oshirish tarjimon faoliyati orqali amalga sodir bo‘ladi va, bizning fikrimizcha, muayyan darajadagi kasbiy kompetentlikni talab etadi. Shunday qilib, biz yuqorida bayon etilgan tamoyilga amal qilamizki, unga ko‘ra kasbiy kompetentlikni aniq kasbiy faoliyat bilan bog‘liq holda ko‘rish kerak.Biz ilgari shakllantirgan kasbiy kompetentlik tavsifiga asoslanib, dastlab quyidani taxmin qilish maqsadga muvofiq: bo‘lajak tarjimonning kasbiy kompetentligi - bu kasbiy funksiyalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun tarjimonga zarur bo‘lgan bilim, malaka, ko‘nikma va shaxsiy xislatlar yig‘indisidir.

Tarjimonning kasbiy kompetentligini tadqiq etish asosida bu tushunchada quyidagi tarkibiy qismlarni ajratib ko‘rsatish yotadi:

- matnni hosil qilish kompetentligi - til qoidalari va stereotiplariga muvofiq har xil turdagi matnlarni yaratish qobiliyati;
- kommunikativ kompetentlik - tarjimonning yetmayotgan fonli axborotni kiritib, til mazmuni va ma’nosi o‘rtasidagi nisbatni o‘zgartirish (korreksiyalash) qobiliyati;
- shaxsiy kompetentlik - ruhiy tashkil etish, e’tiborni tezda o‘tkazish, bir tildan boshqa tilga, bir madaniyatdan boshqa madaniyatga o‘tish qobiliyati;
- ma’naviy-axloqiy kompetentlik - o‘z ishining sifati, noinsof ish natijasida paydo bo‘ladigan ma’naviy va moddiy zarar uchun to‘liq javobgarlikni anglash;
- texnik kompetentlik - faoliyatning mazkur turini bajarish uchun zarur bo‘lgan o‘ziga xos bilimlar, malakalar va ko‘nikmalar .

Shunday qilib, tadqiqotimiz muammosi bo‘yicha ilmiy ishlarni hamda ko‘plab olimlarning, umuman, kasbiy ta’limning, va, xususan, tarjimonlarning kasbiy tayyorlashning xususiyatlarini ta’riflovchi nuqtai nazarlarini sharhlash, shuningdek, tarjimonlarni o‘qitish bo‘yicha fakultetlarning ish tajribasini o‘rganish, tarjimashunoslik kursining normativ bazalari va dasturlarini solishtirish shuni ko‘rsatdiki, ularda gnoseologik, etnolingvistik, psixologik va axborot-texnologik komponentlar birligida tarjimonlarning kasbiy kompetentligini shakllantirilishi nazarda tutilmagan. Bo‘lajak tarjimonlarni tayyorlash jarayoni mazkur bosqichda faqat talabalarning nutq faoliyatining asosiy turlarini til va predmetli shakllarida egallashidan iboratdir. Bunday an’anaviy tarzda qo‘yilgan o‘qitish o‘z-o‘zidan yuqorida bayon etilgan o‘ziga xos fazilatlarga ega kasbiy kompetentli tarjimon tayyorlashni ta’minlay olmaydi.

Hozirgi bosqichda tarjimonlar tayyorlashning istiqbolli yo‘nalishlarini tahlil qilib, shunday xulosaga keldik:

1) ayni paytda ushbu sohada muayyan ishlanmalar mavjud, ammo material to‘liq tizimlashtirilmagan va ta’lim tizimining ko‘plab talab ehtiyojlariga javob bermaydi, tarjimonlar tayyorlash jarayoni ko‘pincha chet tilini o‘rgatish bilan almashtiriladi;

2) tarjimonlarning nazariy va amaliy tayyorgarligi o‘rtasida juda zaif bog‘liqlik mavjud bo‘lsa;

3) tarjimonni kasbiy kompetentligining til komponenti deyarli hamma joyda hisobga olinadi, biroq tarjimonni tayyorlashning etnolingvistik va psixologik komponentlariga yetarlicha e’tibor berilmaydi;

4) Bo‘lajak tarjimonning kasbiy kompeteniligining axborot-texnologik komponentini rivojlantirish axborot jamiyatining kengayishi munosabati bilan alohida ahamiyatga ega, biroq tarjimonlarni o‘qitish jarayonida bunga juda kam e’tibor qaratilmoqda. Axborot texnologiyalari bazasida tarjimonlarni tayyorlash, ulardan foydalanish texnologiyasi masalasi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Natijada mutaxassisning tayyorgarlik darajasi zamonaviy jamiyat talablariga javob bermaydi;

5) bugungi kunda tarjima sohasida kasbga qo‘yiladigan barcha talablarga javob beradigan kasbiy kompetentlikka ega mutaxassislarni tayyorlash metodikasi mavjud emas. Shu bilan birga, tarjimonlar tayyorlash metodikasini modernizatsiya qilishda talabalarning ham, ish beruvchilarning ham keskin ehtiyojlari katta;

6) bo‘lajak tarjimonlar uchun o‘rganilayotgan til mamlakatida stajirovkalar tashkil etishda qiyinchiliklar mavjud.

Shunday qilib, ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oliy kasbiy ta’limi maqsadlari an’anaviy ravishda bitiruvchi egallashi kerak bo‘lgan bilim, malaka va ko‘nikmalar to‘plami bilan belgilandi. Bugungi kunda bunday yondashuv yetarli emas. Jamiyatga, birinchi navbatda, ish beruvchiga, ishlab chiqarishga keyinchalik hayotiy faoliyatga kirishishga tayyor, o‘z oldiga payda bo‘ladigan hayotiy va kasbiy muammolarni amalda hal qilishga qodir tarjimonlar kerak. Bu esa nafaqat olingan bilim, malaka va ko‘nikmalarga, balki yangiliklarni idrok qilish va o‘zlashtirish, ya’ni yangi bilimlarni, kasbiy faoliyatning yangi turlari va shakllarini, tashkil etish va boshqaruvning yangi usullarini, yangi estetik va madaniy qadriyatlarni, qobiliyatiga bog‘liq. Bo‘lajak mutaxassisda o‘zgaruvchan kasb muhitiga va ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlariga moslashish usullarini shakllantirish, ehtiyojlar, yangi, bir martali bo‘lmagan, doimiy o‘z-o‘zini o‘zi tarbiyalashni o‘zlashtirish va oldindan ko‘ra bilish malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish.

Demak, bo‘lajak tarjimonlar kasbiy kompeteniligini shakllantirishning samarali yo‘llarini izlash faoliyatli, tizimli, kompetentli, sinergetik, madaniyatshunoslik kabi yondashuvlar yo‘nalishida olib borilishi lozim.

Shakllantirilgan xulosalar tarjimonlarni zamonaviy sharoitda tayyorlash uchun quyidagi istiqbolli

yo‘nalishlarni belgilash imkonini beradi. Ular quyidagilardan iborat:

1) talabalarni oliy o‘quv muassasasida tarjimonlarni o‘qitish jarayonida amaliy faoliyatga faol jalb etish;

2) bo‘lajak tarjimonlarni tarjima faoliyatida qo‘llaniladigan ATdan faol foydalangan holda tayyorlash;

3) Bo‘lajak tarjimonning kasbiy kompeteniligining gnoseologik, etnolingvistik, axborot-texnologik va psixologik komponentlarini hisobga oluvchi o‘quv-metodik kompleksning mavjudligi.

Bo‘lajak tarjimonning kasbiy kompeteniligini shakllantirish jarayonini bunday tushunish tarjima jarayonining mohiyatini juda aniq aks ettiradi, va tarjimani maxsus faoliyat turi sifatida o‘rgatuvchi nazariyani yaratishga yo‘l ochadi.

Adabiyotlar.

1. Ананченко И.В.Модель самоопределения при включении учителей в инновационную образовательную деятельность // Педагогика: научно-теоретический журнал. 2015. №4. – с 58-62.

2. Антропова Л.В. Акме-технологии в профессиональной подготовке учителя адаптивной школы // Школьные технологии. 2003. №6. – с 25.

3. Гагин Ю.А. От личности к индивидуальности: акмеологическая парадигма. Монография. СПб.: Изд-во СПбАППО, 2003. – 312 с.

4. Курбет Н.В. Акмеологические условия и факторы развития образования профессии у студенов политехнического колледжа: дис. ... канд. психол. наук: – М.: 2007. – 176 с. – Библиогр.: с. 134-146.

5. Mahmudova D. Akmeologik yondoshuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kognitiv kompetentlikni rivojlantirish texnologiyasini tadqiq etish masalalari. Jamiyat va innovatsiyalar. – Obщestvo i innovatsii – Society and innovations Special Issue. – 6 (2021) / – 139-144.

6. Graham C.R. Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions. Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Francisco, Pfeiffer Publ., 2006, p. 3-21.

7. Hull J.G., van Treurennn R.R., Propsom P.M. Attributional style and the Components of acmeologic Yardiness // Personality and Social Psychology Bulletin.1988.V.14.P.505-513.

8. Hussain Gandhi. Technology to aid continuous professional development. March 2013. – p 241-246. InnovAiT: Education and inspiration for general practice.

9. Cropley A. Using Assessment to Foster Creativity. Singapore: World Scientific. 2007. Pp. 209-230.